

התרסקות פריגוז'ין: "מסיר איומים" קצר טווח עבור פוטין?

גאורגי פורוסקון | 5 בספטמבר, 2023 | גיליון 1762

התרסקות המטוס של יבגני פריגוז'ין מעלה מספר סימני שאלה אשר למערכת הרוסית: מה יהיה עתידה של קבוצת ואגנר, האם הממסד הביטחוני התחזק בעקבות ההתרסקות והאם הנשיא ולדימיר פוטין הצליח לחדש את השליטה והכבוד, שלכאורה אבדו בעקבות מרד קבוצת ואגנר בסוף יוני. נראה שבטווח הקצר, ההרתעה אכן תעבוד. ועם זאת, ספק אם היא תתאים כבסיס לניהול מדינה, ועוד במצב שרוסיה נתונה בו.

ב-23 באוגוסט, חודשיים בדיוק אחרי תחילת המרד של קבוצת ואגנר, מטוס בו טסו יבגני פריגוז'ין, דמיטרי אוטקין (יד ימינו של פריגוז'ין והמפקד הצבאי של הקבוצה) ובכירי ואגנר נוספים, התרסק כתוצאה מפיצוץ לאחר שהמריא ממוסקבה לכיוון סנט פטרסבורג.

שתי התזות המובילות אשר לסיבת ההתרסקות הן פיצוץ מטען במטוס (פיגוע חבלה) או לחילופין השמדתו באמצעות שיגור טיל נ"מ מהקרקע. על פי הרשויות הרוסיות, גופות עשרת הנוסעים ואנשי הצוות אותרו וזוהו. אם נתעלם מספקולציות לגבי היותו של פריגוז'ין אשף הטעיות, תחפושות, שימוש בכפילים בעלי חזות דומה ואף שם זהה – ניתן לקבוע בסבירות גבוהה מאוד כי בעלי קבוצת ואגנר ועמיתיו הבכירים אכן נהרגו.

בעלי העניין המרכזיים בסיכול פריגוז'ין הינם כפי הנראה בכירי המערכת הפוליטית והצבאית ברוסיה – בראש ובראשונה הנשיא פוטין עצמו ("לא סולח על בגידה" בעקבות המרד) ומנגנוני ביטחון פנים השומרים על יציבות המשטר, וכן שר ההגנה סרגיי שויגו והרמטכ"ל ולרי גרסימוב, שבשנה האחרונה היו יעד למתקפות אישיות נגדם ונגד דרגים בכירים תחתיהם מצד פריגוז'ין. אף ייתכן שהתרסקות המטוס הייתה נקמה על אנשי חיל האוויר שנהרגו מאש קבוצת ואגנר במהלך המרד.

גם בלי ידיעה מוחלטת מה הייתה תכליתו של הסיכול, ניתן לדבר על ההשפעות וההשלכות המיידיות שלו: ברמה הפוליטית, בשנה האחרונה פריגוז'ין הפך שחקן פופוליסטי בעל בסיס תמיכה לא מבוטל בקרב אוכלוסיית רוסיה, אך בהיותו המייצג היחיד, מותו מנטרל פוטנציאל פוליטי זה. גם ברמה הצבאית, קבוצת ואגנר עברה דה-קפיטציה (עריפת ראש) ופסקה להיות שחקן עצמאי, בעל הגיון פעולה משלו. היות שפריגוז'ין ניהל את הקבוצה לבדו, תוך מיצוי פומביותו וקשריו הרבים במערכת הרוסית ומעבר לה, סביר להניח שבלעדיו (ובלי אוטקין)

הקבוצה לא תוכל להמשיך להתנהל מתוך עצמה. לאור היעדר הנהגה פומבית בכירה, שתוכל להציע ללוחמים מסגרת העסקתית ותפיסתית-פוליטית, האפשרות המתבקשת היא שמה שנותר כעת מקבוצת ואגנר - מחנה בבלארוס, שליחים באפריקה והסד"כ המשוחרר לחופשות ברחבי רוסיה - יפוזר וייספג על ידי מנגנוני הביטחון הרוסיים, באופן זה או אחר.

פירוק קבוצת ואגנר

אחרי המרד התפצל הסד"כ של ואגנר (עד 25 אלף איש ערב המרד) לארבעה מוקדים: ראשית, חלק מהלוחמים כנראה חתמו על חוזה עם משרד ההגנה ובכך נטשו את הקבוצה. שנית, בגין הפגיעה במקורות ההכנסה ובתשתית פיזית של הקבוצה בעקבות המרד, לוחמים רבים שוחררו על ידי פריגוז'ין לחופשה ממושכת ברוסיה, שלא הסתיימה עד עתה. חלק נוסף מהכוח עבר לבלארוס ונשאר שם עד היום (הערכות מדברות על כמה אלפי חיילים), תוך פריסת מחנה קבע ותשתיות. נראה שהמחנה מצטמצם בהדרגתיות מאז תחילת אוגוסט. השהות מתואמת עם שליט בלארוס אלכסנדר לוקשנקו, שקידם כך גם מטרות משלו: אנשי ואגנר תועדו מספקים הכשרות בסיס לכוחות הבלארוסיים. נוכחות ואגנר בבלארוס גרמה למתיחות גוברת מול פולין וליטא כתוצאה מפעולות מתריסות לכאורה של לוחמי ואגנר בקרבת הגבול – לא ברור מי יזם אותן, אך ככל הנראה פעולות קבוצת ואגנר התבצעו בתיאום עם לוקשנקו.

חלק נוסף מאנשי קבוצת ואגנר נמצא באפריקה. לאחר המרד, בתום תקופה קצרה של אי-ודאות אשר להמשך השליטה בנכסים אפריקאים ולמעורבות רשמית רוסית מול ממשלות ביבשת, נראה כי לוחמי ואגנר נשלחו לתגבר את מאמצי הקבוצה שם. הקבוצה פעילה מאז סוף העשור הקודם ברפובליקה במרכז-אפריקאית, מאלי, לוב, סודאן וכנראה במדינות נוספות, ולאחרונה גם החונטה הצבאית של ניז'ר, שבסוף יולי הדיחה את הנשיא ופנתה לקבוצה בבקשת סיוע צבאי. לוחמי ואגנר מעורבים באבטחת בכירים במדינות, אבטחת אתרי כרייה והפקת משאבי טבע, אימונים צבאיים לכוחות המקומיים. אמנם לא ברור האם מדובר בהיקף משמעותי, אך בסרטון האחרון של פריגוז'ין (22 באוגוסט) הוא הציג כי הקבוצה מרכזת מאמץ ביבשת הדרומית.

שתי קבוצות הלוחמים שנשארו במסגרות פעילות של ואגנר – זו שבלארוס וזו שבאפריקה – יהיו כנראה יעד לניסיון של גופי הביטחון ברוסיה לשלבן במסגרות ממסדיות, תוך פירוק זהותן הארגונית העצמאית. במקרה האפריקני, סביר להניח שהשחקן המוביל יהיה משרד ההגנה, ואילו בבלארוס ייתכן שמי שירצה לשים את ידו על כוח האדם המנוסה יהיה לוקשנקו עצמו. בהנחה שהוא זה שהנחה (בתיאום רוס?) את פעילותם של אנשי ואגנר בקרבת גבול נאט"ו, ייתכן כי ימשיך לנצל אותם כגורם לחץ על המערב כל עוד יראה זאת כפרקטיקה שימושית.

בהיעדר פריגוז'ין ואוטקין, קבוצת ואגנר כפי הנראה תחדל מלהתקיים ככוח צבאי-פוליטי עצמאי ותשמש מקור כוח אדם לחברות צבאיות פרטיות למיניהן של הממסד הרוסי, גופי הביטחון שלו ואולי אף למנגנונים בלארוסיים, עד כדי (בתרחיש קיצוני) יצירת חוליות אנטי-ממסדיות זעירות,

נטולות יכולת ביצועית משמעותית נגד המשטר. בהתאם, לא צפויה פעולה מרוכזת נגד הממסד הרוסי בנקמה על הסיכול.

פיזור האיום מימין

פריגוז'ין אינו הגורם היחידי שהורד מהמפה הפוליטית-צבאית מאז המרד. כך, ביום התרסקות המטוס נודע רשמית שסרגיי סורוביקין, בעל בריתו הבכיר של פריגוז'ין בשורות הצבא והחשוד בכך שידע על המרד המתוכנן ולא פעל למנוע אותו, הודח סופית מתפקיד מפקד חיל האוויר והחלל. יחד איתו נעצרו בעקבות המרד מספר דו-ספרתי של גנרלים בכירים נוספים, לרבות סגן מפקד חיל האוויר אנדרי יודין וסגן ראש המודיעין הצבאי - GRU - ולדימיר אלקסייב. נראה שאיש מהם לא חזר לתפקידו. בחודש יולי הודחו מתפקידם לפחות עוד שני גנרלים קרביים - מפקד ארמיה ומפקד דיוויזיה, שניהם נלחמו באוקראינה - בעקבות ביקורת הממונים עליהם לגבי ניהולם את הלחימה.

לצד הדחות בשורות הצבא, אחרי מרד פריגוז'ין פתח המשטר במתקפה גם נגד המחנה הימני-קיצוני של תומכי המלחמה, המבקרים את הממסד בגין הססנות והיעדר הסלמה רחבה יותר. אחד הדוברים הבולטים של התנועה, איגור סטרלקוב (גירקין) נעצר ונכלא, ודובר מפורסם אחר, ולדימיר קבאצ'קוב, נקנס (מה שבדרך כלל מהווה צעד ראשון לפני מעצר וחקירה פלילית). מספר חודשים לפני כן, הממסד הצליח להשתלט גם על רוב הבלוגרים הפטריוטים ו"העיתונאים הצבאיים" (voenkory) המדווחים מהחזית, כדי לצמצם את שיקוף הפערים והכישלונות של הצבא.

כעת, כפי שרואה זאת הצמרת הביטחונית הרוסית, נפתר המקור לאי-סדר במערכת הצבאית והסמי-צבאית. מוקדי הכוח וההשפעה הניציים - בין אם הם דוברים שיש להם קהל, ובין שהם מפקדי כוחות, נוטרלו או "חובקו" חזרה על ידי המערכת (כמו במקרה של עיתונאים צבאיים רבים). מעמדם של הרמטכ"ל ושר ההגנה, שהיו יעד לביקורת חריפה עד המרד, התעצם שוב על חשבון יריביהם ומבקריהם אשר פוזרו בין תפקידי גלות בצבא, כלא או אף בשמי מחוז טבר במקרה של פריגוז'ין עצמו. המצב הלא יציב של מכונה צבאית-ביטחונית, נתונה תחת ביקורת מבפנים ומבחוץ, חזר למאזן הטבעי שלו, כפי שכנראה מעריכים פוטין ומקורביו.

ניכר כי התרסקות המטוס לא הפתיעה את האליטות ברוסיה. להיפך, הייתה זו הוכחה נוספת לכך שמי שהעז לאיים על המערכת לא יכול להתחמק מנקמה. גם אם נשיא רוסיה בעצמו לא אישר את הסיכול, לא ניתן לדמיין אותו רודף את מזמיני הפיגוע ומבצעיו, נגד מי שפוטין עצמו קרא לו "בוגד" בתשדיר מיוחד, כששיירות לוחמי ואגנר דוהרות למוסקבה. פוטין העביר מסר ברור ומאיים לכל מתגרה פוטנציאלי, אך האופן הבלתי-לגאלי בעליל של סיכול פריגוז'ין, ובמיוחד היעדר יכולתו לדברר את המסר ישירות (הוא הרי מסר תנחומי למשפחות ההרוגים ואף ספד לפריגוז'ין) מחזקים את מגמת התרחקות של המערכת של פוטין מעקרונות והבנות ברורים לכל משתתפיה. ללא רצון הממסד, משודר לאליטות גם המסר כי אי אפשר לסמוך על פוטין

להגיע איתו להבנות, וכי אם יש חשש כי תיתפס כלא לויאלי – הדרך היחידה תהיה ללכת עד הסוף.

הממסד לא באמת הבטיח את ביטחונו באמצעות המהלך. אמנם "האתגר מימין" נפתר כעת, אבל קיפאון ניהולי, קרי שימור המצב הביטחוני הקיים, היעדר נכונות לקבל ביקורת ולבצע שינויים בריאים, צפוי לגרור את המדינה למשברים נוספים, היות ורוסיה נתונה מאז הפלישה ללחצים חסרי תקדים מבחינה צבאית, כלכלית, מדינית, חברתית ועוד. משברים אלה עשויים להיווצר בין אם כתוצאה מכישלונות צבאיים עתידיים (תלויי הצלחות אוקראיניות), ובין אם כתוצאה מהתפרצויות בפנים – כאלה שעדיין לא ניתן לזהות את מקורן.

עורכי הסדרה: ענת קורץ ואלדד שביט